

Etno-Sembolist Perspektiften Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Ulus-Devlet ve Vatandaşlık

Funda ÇOBAN*

Etno-Sembolist Perspektiften Erken Cumhuriyet Dönemi
Türkiye’inde Ulus-Devlet ve Vatandaşlık

Nation-State and Citizenship in the Early Republican Era of Turkey
in Framework of Ethno-Symbolist Perspective

Özet

Bu makale, milliyetçilik literatüründe yer alan etno-sembolist yaklaşım çerçevesinde, Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde benimsenen kimlik ve yurttaşlık politikalarını ele almaktadır. Buna mukabil, ulus-devlet olgusunun halkın milli homojenliğini varsayan kurgusal tarafıyla, bu varsayımın uymayan olgusal taraflarının analizi hedeflenmiştir. Bu perspektiften çalışma, Türk etnik çekirdeği üzerine bina edilen modern Türk devletinin 1919-1950 arasındaki inşa sürecini incelemektedir. Kronolojik gelişmeler itibarıyla 1919-1923, 1923-1930, 1930-1950 dönemleri üzerine odaklanan çalışmada, modern ulus-devlete giden yolda ön-milliyetçi bir unsur olarak din ekseninde milli kimliğin kuruluşu, Türk etnik çekirdeği etrafında şekillenmeye başlayan resmi ve milli ideolojinin hem devlet hem ulus ayaklarındaki yansımaları ve 1940’larda Türk milliyetçiliğinin koyulaşan tonları irdelenmektedir. Bu sayede de Erken Cumhuriyet döneminin milliyetçilik anlayışının genel bir panoramasının sunulması amaçlanmaktadır.

Abstract

The article addresses the policies regarding identity and citizenship in the early Turkish national state-building within the theoretical framework of ethno-symbolism. The main aim of the article is the analysis of the constructive side of nation-state phenomenon assuming the national homogeneity of the people and, the factual sides that do not comply with this assumption. Here, the study deals with the modern Turkish state’s-building process-, which was based on the ethnic Turkish core, from 1919 to 1950. In this sense, the article examines its subject in three main periods in terms of chronological developments. Thus, the article argues the preliminary national identity based on religion in 1919-1923, the Turkish ethnic core as the national identity 1923-1930, and the darkening shades of Turkish nationalism in 1940s.

Anahtar Kelimeler: Etnisite, Türk milliyetçiliği, ulus-devlet, etno-sembolizm, yurttaşlık

Keywords: Ethnicity, Turkish nationalism, nation-state, ethno-symbolism, citizenship

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Modern egemenlik sisteminin en önemli çıktılarında ulus-devlet, gelişmeye başladığı 18. yüzyıldan bugüne, siyasal alandaki önemini değişik seviyelerde de olsa koruyarak devam ettiren bir devlet örgütlenmesi biçimidir. Birkaç yüzyıl içinde uluslararası hukukta meydana gelen gelişmeler, ulus-üstü kurumların inşası ve küreselleşme gibi süreçler ulus-devletin geleceğine yönelik tartışmaları beraberinde getirir de mevcut uluslararası sistemin başat aktörlerinin hala ulus-devletler olduğu bir vakıdır.

Ne var ki ulus-devletlerin bileşenlerinden biri olan ulusun temel yüklemelerinin neler olduğu, dahası ulusların tarihin hangi safhasında ortaya çıktığı konusunda ilgili literatürde hayli geniş bir tartışma mevcuttur. Bu tartışmada ilkçiler (primordialists) adı verilen grup “ulusların tarihin her döneminde var olduğu kabulüyle” bunların doğal yapılar ya da çok eski zamanlardan beri var olan olgular olduğunu iddia etmektedir (Smith, 1984). Ulusu da ortak dil, tarih, köken, soy gibi “nesnel” özellikleri paylaşan insanların bir araya gelerek kendiliğinden oluşturduğu bir yapı olarak tanımlamaktadır. Modernistler ya da araştırmacılar adı verilen ikinci grup, ulusun tarihsel bir sosyal fenomen olduğunu, bu tarihsellikte de ulus tanımının bünyesinde bulunan nesnel ortaklıkların (dil, tarih, kültür vb.) sanayileşme, modernleşme, kapitalizm, iletişim olanaklarında artış gibi süreçlerle şekillendiğini, bu bağlamda da ulusun bir inşa

* Funda Çoban, Doç.Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, funda.coban@idu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0001-5852-9386

(Gellner, 2008); bir kurgu, bir icat (Hobsbawm, 2006) ya da toplu bir hayal ediş edimi (Anderson, 2007) olduğunu savlamaktadır. Bu iki yaklaşımın bir sentezi niteliğindeki etno-sembolcüler adı verilen son grupsa modernistler/araşsalcılar gibi ulusun modern çağın bir ürünü olarak ortaya çıktığını kabul etmekle birlikte insan topluluklarını bir araya getiren ihtiyaç ve koşulların üzerinde yükseldiği ortak dil, din, tarih gibi bir takım objektif niteliklerin varlığını da olumlamaktadır (Özkırımlı, 2019: 189-192). Zira etno-sembolcülere göre etnik bilincin izleri Antik çağlara kadar götürülebildiği gibi (Armstrong, 1982), ulusları sonradan var edilmiş gerçeklikler olarak değerlendiren modernist görüşler objektif niteliklerin modern öncesi dönemlere giden tarihini açıklayamamaktadırlar (Smith, 1989).

Bu üç perspektiften sonuncusu, etno-sembolist yaklaşım, kuruluş yılları ve Erken Cumhuriyet dönemi itibarıyla Türkiye’de ulus-devletin “inşasını” incelemek adına elverişli bir teorik çerçeve sağlamaktadır. Zira Türkiye Cumhuriyeti, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından neşet eden yeni bir ulus-devlet olarak sahneye çıktığında aslında olan, yeni Türk devletinin uluslararası sistemin kabul gören dinamiklerini takip eder ve uygularken Misak-ı Milli sınırları içinde yaşayan Türk etnisini ulusun çekirdeği olarak aldıktan sonra bu kök etni temelinde topyekûn bir uluslaşma projesini devreye sokmasıdır. Diğer bir ifadeyle “kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü diğerlerinden farklı kılan bir ya da daha fazla unsur, özel bir yurtla bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu” kriterleriyle etnisite tanımlandığında (Smith, 2007: 42) unsur-u asli olarak modern Türkiye’nin çekirdek etnisi olarak Türklük hâkim kılınmıştır. Kuşkusuz süreç içinde etnik çekirdek olan Türklere dahi yeri geldiğinde “Türklük öğretmek görevi dahi hâsıl olmuştur” (Bora, 2007:14). Ne var ki bu, tam da milli kimliği oluşturan somut olguları bir politik, hukuki ve iktisadi formasyon içinde bütünleştirerek siyasal bir olgu olarak milli kimliğin oluşmasında (Smith, 2007:31-32) ‘başarılması’ gereken temel görevdir. Erken Cumhuriyet döneminde Türk milliyetçiliği işte bu görevi yerine getirmekle mükelleftir. Nitekim Gellner’in tanımıyla “siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke” (2008:71) olarak milliyetçiliğin Erken Cumhuriyet döneminde resmî ideoloji formatıyla ulus-devletin teşekkülü süresince aldığı biçim kendini politik ve milli unsurları olabildiğince kesiktirme hedefine hasretmiştir. Misak-ı Milli’de ana hatları belirlenen teritoryal sınırlar ile çoğunluğu Türk olmakla birlikte bu sınırlar içinde yaşayan farklı etnisitelerden insanı tek bir kimlik altında bütünleştirmek üzere yol almıştır.ⁱ

Bu çerçevede, Türk etnisi kökeninde milliyetçi ideolojinin adım adım yürüttüğü bir projenin adı olarak ulus-devlet, ilk etapta “kurgusal bir fenomen” olarak karşımıza çıkar ve bu kurgusal teorik ve olgusal iki boyuta sahiptir (Erözden, 2008:3). Kurgusal boyut, ulus-devletin ideal olarak varsayılan bütünlüğünü tarif eder. Bu tasarı içinde, ulus-devleti oluşturan iki temel bileşke ulusun ve devletin, kendi içinde tüm unsurlarıyla birlikte mükemmel bir türdeşliğe sahip olduğu savlanır (Erözden, 2008:3). Ulus-devletin ikinci boyutu olgusal ise, mevcut ulus-devletin var olan temel ve yapısal yüklemelerini ifade eder (Erözden, 2008). Bu bağlamda temel yapısal yüklemeler içsel olarak dil, kültür, tarih, soy ve din gibi toplumsal örüntüler, dışsal olarak ise düşman imgesi olarak sınıflandırılabilir. Olgusal boyutun yapısal tarafında ise, ülkesel ve siyasal bütünlük mevcuttur. Temel unsurlar ulus olma yüklemiyle, yapısal unsurlar ise devlet olma yüklemiyle birlikte düşünülebilir. Bir bütün olarak bakıldığında kuramsal boyutta idealize edilen özelliklerin var olan durumla uyumlaştırılmaya çalışıldığı görülür. Bu çaba, ulus-devletin kurgusal boyutunu inşa metaforu ile bütünleştirir.ⁱⁱ Her inşaatta var olan proje, donanım ve plan, siyasal alana tercüme edildiğinde ideoloji, ideolojik araçlar ve strateji kavramlarıyla yer değiştirirken, temel ve yapısal olgular uluslaştırma araçları dolayısıyla yeniden üretilir.

Bu temel izleklerin ışığında bu çalışmanın amacı da kuram ile olgular arasında var olduğu iddia edilen bu makasın içeriğini Erken Cumhuriyet döneminde etno-sembolcü teorik çerçevenin kabulleriyle - modernistlerle kesişen yerleri atlamadan- irdelemek, bu vasıtayla da Türkiye’nin sonraki yıllardaki yurttaşlık ve kimlik ile ilgili siyasalarını anlamaya yardımcı bir perspektif sunmaktır. Bu çerçevede çalışma, Türk kimliğinin “etno-seküler” sınırlarını belirlemek üzere Yıldız’ın (2001) yaptığı tarihsel sınıflamayı temel almakla birlikte onu genişleterek üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Türkiye’de ulus-devletin kuruluşuna giden yolda ulus inşa sürecinin ilk veçheleri (1919-1923), “ön-milliyetçi bir unsur olarak din”

(Hobsbawm, 2006) ön plana çıkarılarak ele alınacak bu bağlamda da temel ve yapısal unsurlar, olgu ile kurgu arasındaki mesafeyi değerlendirmek üzere incelenecektir. İkinci bölümde ulus-devletin, devlet yüklemine ağırlık verildiği dönem (1923-1930) yurttaşlık ve kimlik uygulamaları dikkate alınarak birinci bölüme benzer bir izlekle işlenecektir. Üçüncü ve son bölümde ise, ulus-devletin ulus yüklemine ağırlık verildiği dönem (1930-1950) aynı yöntemle irdelenecektir.

2. 1919'dan 1923'e Ön Milliyetçilik Prensibi Din Çerçevesinde Cumhuriyet'e Giden Yol

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcından Türk ulus-devletinin kuruluşuna dek geçen sürede, mücadeleyi yürüten Mustafa Kemal ve kadrosunun amacı iktisadi ve siyasi bağımsızlığın kazanılması olmuştur (Türkdoğan, 1999:111). Başarı içinse elzem olan, Anadolu'da farklı şekillerde dağıntı olarak örgütlenmiş olan direniş güçlerini ve bunların temsil ettiği etnik aidiyetleri ortak bir hedefte birleştirmektir. İşte bu hedefin gerçekleşmesinde din, ön-milliyetçi bir unsur olarak (Hobsbawm, 2006) asli bir araç olmuştur. Zira Balkan Savaşları'nın ve nüfus mübadelerinin ardından Anadolu'da geriye kalan nüfusun etnik olarak Türk olarak adlandırılması ve İttihat ve Terakki Partisi'nin ideolojik yapılanmasında Türkçülüğün baskın olması nedeniyle çekirdek olarak Türk etnisi milliyetçilik prensibinin zuhur ettiği kök olarak kabul edilmesine rağmen, henüz bu aşamada ideolojik anlamda Türklük çevresinde mobilize olacak bir kimlik aidiyetinin niceliksel ve niteliksel olarak baskın olduğunu söylemek zordur. Nitekim 1919 yılı başlarında Doğu Trakya'daki 331.346'lık, Anadolu'daki 11 milyonluk nüfus içinde Rumeli dışı bölgede 9.291.346 Müslüman, 1.014.312 Rum, 572.272 Ermeni, 93.364 Yahudi, geri kalan 1.679.948 kişi ise başka din ve soylardandır (Eldem'den aktaran Kili, 2003:165-166). Bu çerçevede de Kurtuluş Savaşı döneminde, kimlik inşası baskın bir dini karaktere sahip olmuş, milliyet Müslümanlıkla tanımlanmıştır (Yıldız, 2001:16). Burada din, ulus-devletin yapısal unsurlarından olan ülkesel bütünlüğü kazanabilmek için araçsal olarak kullanılmış, ortak amaca doğru kişileri kanalize edebilmek için seferber edilen bir tutkal mahiyetinde düşünülmüştür.

Burada dikkat çeken, Mustafa Kemal'in ve kadrosunun Millî Mücadele'yi tetiklemede kullandığı dini söylemin Osmanlı toplumsal yapısındaki "millet" kavramı ile "ulus" kavramı arasındaki ikirciklikten yararlanmasıdır. Zira Osmanlı'da "millet," Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında hukuki, sosyal ve kültürel sınırlar çizen kuvvetli bir sisteme işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle de Kurtuluş Savaşı döneminde verilen mücadelede, hilafetin kaldırılıp laik bir ulus-devletin inşa edileceğini gösterir ifadelerden kaçınılarak, dini toplumsal yapıyı vurgulayan sözcüklerden yararlanılmıştır. "Millî mücadele, milli istiklal, milli hareket, Kuvayı millîye, milli zafer, hâkimiyet-i milliye, Büyük Millet Meclisi" gibi söylem parçalarının tümü istiklal davasının "millî" etiketli ulusçu söylemini oluşturmaktadır (Türkdoğan, 1999:91). Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas kongreleri ve Misak-ı Milli'de de "aynı kaderi paylaşma", "saadet ve felakette ortaklık", "millî sınırların bütünlüğü", "milletin azim ve iktidarı", "mukaddes amaç" gibi ifadelerle sıklıkla rastlanmaktadır. Mustafa Kemal de söylevlerinde Türk milleti yerine Türkiye milleti demeyi tercih etmiştir (Oran, 1999:100). Zira Türkiye sözcüğü, Avrupalıların Anadolu topraklarını ifade etmek için kullandığı coğrafi bir terimdir (Kohn, 1944:29; Tanör, 2009:263). Avrupalıların dilinde Türklükten kasıt, Anadolu ve Trakya'daki Müslüman halktır; bu halk ise mülki açıdan sınırlandırılmış Müslümanlıkla özdeşdir.

Bu dönemde, Türk kimliğinin din üzerinden kurulmuş olduğunu gösterir kanıtlardan bir diğeri Lozan Barış Antlaşması sürecinde gerçekleşen nüfus mübadeleleridir. Mübadeleler kapsamında Müslüman olmayan Gagavuz Türklerinin Türkiye'ye göç etmesine izin verilmemiş, Müslüman olan fakat Türk olmayan Boşnak ve Pomaklara bu izin çıkmamıştır (Deniz, 2019:90). Aynı şekilde Türk-Yunan nüfus mübadelesinde, mübadele edilenler Türklerle, Yunanlılar değil; Yunanistan topraklarında yaşayan Müslümanlara karşılık Ortodoks Hristiyanlardır. Ayrıca gayrimüslimler bir zihniyet kalıbı olarak dönemin gazetelerinde "hakiki Türkler" olarak değil, "Kanun-i Esasi Türkleri" ya da "Kanun-i Medeni Türkleri" olarak adlandırılmıştır.

Millî söylemin, Kurtuluş Savaşı döneminde din merkezli kurulması, bu dönem ulusçuluğunun etnik farklılıkları olabildiğince kapsayıcı niteliğini kanıtlar. Diğer bir ifadeyle Müslüman ve gayrimüslim ayrış-

ması haricinde ulusun olgusal niteliğini oluşturan unsurlar oldukları gibi kabul edilmiştir. Böylece “Millî mücadelenin muharrik gücünü oluşturan İslami bağlanma, Türk-Kürt-Çerkez-Lazların oluşturduğu Müslüman etnik koalisyonun ideolojik temelini oluşturmuştur” (Bora, 2007:101).

Ulus-devletin yapısal unsurları itibariyle, 23 Nisan 1920’de, Heyet-i Temsiliye’nin yerini alacak şekilde Millet Meclisi’nin kurulması, yürütülen mücadelenin ulus-devletle neticeleneceğini gösterir bir adım olarak değerlendirilebilir. Ne var ki meclis içi tartışmalarda hilafet ve saltanata olan bağlılığın vurgulandığı tartışmalar, dahası bazı kanun metinlerinde -sözgelimi Nisab-ı Müzakere Kanunu- bunların kurtarılmasına yönelik amaçlara işaret edilmesi, henüz kurulmaya çalışılan bütünlüğü parçalamamak için Kemalistleriⁱⁱⁱ meclis içerisinde bir denge siyaseti izlemeye de itmiştir. Mayıs 1920’de ilk hükümetin kurulmasının ardından, 20 Ocak 1921’de oluşturulan Teşkilat-ı Esasiye ise devletleşme sürecinin öteki ayağıdır. Zira İstanbul hükümetine alternatif bir yönetim organının kurularak, çift anayasalı idareyi ortaya çıkarma pahasına Kanuni Esasi’ye alternatif bir anayasa hazırlanması söz konusudur.

1921 Anayasası’nın girişi bu bağlamda incelenmeye değerdir. Zira Teşkilat-ı Esasiye, üçüncü maddede “Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur” derken hem yeni bir devletin kurulduğunu -yönetim tarzının adını koymasına bile- hem de bir meclis hükümetinin tesis edildiğini göstermektedir. Zaten Osmanlı İmparatorluğu’nu resmen ortadan kaldıran 30 Ekim 1922 tarihli TBMM kararı da bu eğilimin bir sonucudur. Öte yandan “Hâkimiyet bilakaydû şart milletindir” (md.1) ifadesi, millet egemenliği ilkesinin benimsendiğini ayan beyan ortaya koymaktadır. Aslında bu madde Erzurum, Sivas kongreleri ile Amasya Tamimi’nde sıkça söz edilen “irade-i milliye”nin yasalaşmış halini ifade etmektedir. İkinci maddede TBMM’nin yegâne ve hakiki mümessil olarak tayin edilmesi, üçüncü maddede ise milletin TBMM tarafından idare olunacağını belirlenmesi, egemenliğin millet adına temsilciler aracılığıyla ve kuvvetler birliği ilkesine göre kullanılacağını göstermektedir.

Tüm bu gelişmelere birlikte bakıldığında 1919-1923 arası ulus-devlet kuruluş ve milli kimlik inşa sürecinin yapısal unsurlarının –ülkesel ve siyasal bütünlük- ön planda olduğu görülür. Diğer bir ifadeyle bu evrede, kurucu kadrolar tarafından milli kimlik tanımına fazla önem verilmemiş, daha çok devlet kurma uğrağı baskın kılınmıştır (Bora, 2007:20). Nitekim olgusal unsurlar açısından milliyetçilik prensibi itibariyle milli kimliğin inşasında Türk milliyetçiliği yolun henüz oldukça başındadır. Bu yolda alınacak mesafeler için 1930’lu yılların sonuna ulaşmak gerekir.

3. 1923-1929: Devletleşmeden Uluslaşmaya

Bu dönem tüm ideolojik çerçevesi ve kurumlarıyla ulus-devletin teşekkül edilmiş sürecini ifade etmektedir. Söz konusu süreç toplumsal yapıyı kuracak ve düzenleyecek devrimsel nitelikteki değişimleri de beraberinde getirmiştir. Kronolojik olarak; hilafetin kaldırılması ve Osmanlıların’ın Türkiye dışına çıkarılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabulü, şeriat mahkemelerinin kaldırılması, aşar vergisinin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin, türbelerin kapatılması, dini kıyafetlere ilişkin düzenlemelerin getirilmesi ve şapka kanunu, milletlerarası saat ve takvimin kabulü, Medeni Kanun’un kabulü (kadının medeni haklara kavuşması, çok evliliğin yasaklanması), Ceza ve Borçlar Kanunu’nun kabulü, Anayasa’dan “Devletin dini İslam’dır” ifadesinin kaldırılması, milletlerarası rakamların kabulü, millet mekteplerinin açılması ve Latin alfabesinin kabulü bunlar arasında sayılabilir.

Yapısal bir dönüşümün değil, üstyapısal bir müdahalenin ürünü olan bu “devrimler,” ulus-devleti kuran taşların yerine oturtulmasında işlevseldir. Zira bunlar, iktisadi ve sosyal açıdan Batılı kapitalist üretim modeline entegre olma hedefiyle ilintili olarak tarım toplumundan sanayi toplumuna geçme çabaları içinde devletleşmeyi ve uluslaşmayı üst üste bindiren atılımlardır. Öte yandan bu dönemde “modernleşme ülküsü ile millilik vasfını koruma ülküsü arasında kurulan mutlak tekabüliyet, milli kimliğin inşa sürecine ön-milliyetçilik döneminden devreden bütün gerilimleri de (evrensellik-yerellik, Batılık-Doğululuk, modernlik-gelenek...) iptal ederek hemzemin kılmıştır” (Bora, 2007:22). Hemzemin bu atmosferde “devrimlerin” yarattığı gerilimlere dönük somut toplumsal tepkilerin çeşitlilik ve çelişkiler arz eden görünümü ise “dil, sınıf, etnisite, toplumsal cinsiyet, bölgesel ve yerel özgüllükler ile bireysel

seçim ayrımları” dâhilinde (Yılmaz, 2013: 10) ayrı bir sosyolojik incelemenin konusu olacak şekilde devam etmiştir.

1924-1929 yılları arasında Türk kökü çevresinde milli kimliğin inşası, devrimlerin uygulamada “siyasal, hukuki, ekonomik ve kültürel” alanları nasıl düzenlediği sorusuyla da yakından ilgilidir. Zira ulus-devletin olgusal unsurlarının kurguyla bütünleşmesine dönük en önemli adımlar bu dönemde atılmıştır. Diğer bir ifadeyle ulus-devletin ulusa ilişkin yüklemine bu yıllarda ağırlık verilmiştir. Özellikle eğitim alanının düzenlenişi, tarihi ve kültürel bağajların oluşturulması ve hukuki statülerin belirginleşmesi süreci belirleyen araçlardandır. Bu araçların üstten-devrimci niteliğinden dolayı da Türk milliyetçiliği Anderson’ın sınıflamasıyla “popüler” değil, “resmi milliyetçilik” kategorisine sokulabilir (Anderson, 2007: 70-75, 99-128). Zira Erken Cumhuriyet döneminin ulusçuluğu, milli kimliğin oluşturulmasında eğitim ve/veya asimilasyon politikalarına özellikle önem vermiştir. Bu anlamıyla “burjuvazi- yaygın dilimatbaa” üçlüsünün toplumsal düzeyde yaptığı değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan Fransız-Amerikan tipi milliyetçilikten ayrılarak “Hanedanlık (Habsburg, Rus) tipi ulusçuluğa” (Anderson, 2007: 103) yakınlaşmıştır.

Bu bapta belirtilmesi gereken hususlardan bir diğeri, Kemalist ulusçuluğun, Pan-Türkçülükten (Landau, 1999) ayrılan bazı nitelikleridir. Açıkça irredantist olan Pantürkizm karşılık Kemalist ulusçuluk çok merkezlidir. Öte yandan Türk kimliğinin sınırlarını ırksal özellikleri vurgulayarak kurmamaktadır. Pantürkizmdeki ırkçı görünümünün kalın tonları^{iv}, Kemalist milliyetçilikte etnik temalarla yer değiştirmektedir. Diğer bir ifadeyle, Kemalist ulusçuluğun Türk milleti üzerine yaptığı vurgu, kan bağından ziyade kültürel ve hukuki bağa odaklanmıştır; ancak ulusu Türk etnik grubu üzerinden kurması nedeniyle de soy bağına ister istemez gönderme yapmaktadır. Öte yandan Kemalist milliyetçiliği, Pantürkizmden ayıran en karakteristik özelliğın amaçlardaki farklılık olduğu söylenebilir. Zira Pantürkizm, tüm Türklerin birleştirilmesi hedefine öncelik verirken, Kemalizm Türk milliyetçiliğini Batı medeniyeti içinde saygın bir yer edinilmesi sürecinde yol gösterecek araçlardan biri olarak görmüştür. Ne var ki, Kemalist ulusçuluğun soya dayalı çağrışımlardan bütün bütün arındırılmış olduğunu söylemek de mümkün değildir. Aslında Kemalist ulusçuluk, bu iki anlayış arasında bir “denge siyaseti” izleyerek, kendini var etme çabası içindedir. Bu perspektiften Kemalist ulusçuluk, cumhuriyetin ilk yıllarında Türk ulusal kimliğini kısmen hukuki fakat büyük ölçüde siyasi tanıma dayanan tekilci-yekpare Türklük anlayışıyla tanımlamıştır (Yıldız, 2001:139).

Nitekim 1924 Anayasası’nın 88. maddesinin ilk fıkrasına göre, “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur” maddesi, hukuki bağlamda Türkiye’ye bağlılığı esas alarak, etnik-dini farklılıkları Türk olabilme kriterleri arasından çıkarmakta, Türklüğü yasal anlamıyla tanımlamaktadır. Bu hukuki vatandaşlık tanımına rağmen, 1924 Anayasası’nda ve başka bazı yasalarda etnik köken çağrışımı yapacak şekilde Türk ifadesi sıklıkla yer almıştır. 1924 Anayasası’nın pek çok maddesinde Türk sözcüğü, “vatandaşlık, fert, birey” gibi sözcüklerin yerine cömertçe kullanılmıştır. “On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir (madde 10),” “Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk, mebus intihap edilmek salâhiyetini haizdir (madde 11),” “...her Türk hür doğar, hür yaşar (madde 68),” “Türkler, gerek şahıslarına, gerek âmmeye mütaallik olarak kavanin ve nizamata muhalif gördükleri hususatta merciine ve Türkiye Büyük Millet Meclisine münferiden veya müçtemian ihbar ve şikâyetle bulunabilirler (madde 82),” “İptidai tahsil bütün Türkler için mecburi devlet mekteplerinde meccanidir (madde 87)” maddeleri bunlardan bazılarıdır. Sivil ve askeri bürokrasiye giriş için de Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak değil, Türk olmak şartı aranan özelliklerden biridir. Madde 92’de “Hukuku siyasiyeyi haiz her Türk ehliyet ve istihkakına göre Devlet memuriyetlerinde istihdam olunmak hakkını haizdir” ifadesiyle vatandaş olmanın ötesinde Türk olmak şartı kanunlaştırılmaktadır. Keza 24 Ocak 1924 tarihinde çıkarılan Eczaneler ve Eczacılar Hakkında Kanun’un 1. maddesi eczane açmak, 11 Nisan 1928 tarihli Tababet ve Şuabatı San’atlarının Tarz-ı İcrası’na Dair Kanun’un 1. maddesi Türkiye’de doktorluk yapabilmek, 28 Mayıs 1927 tarihli, 1055 sayılı Teşvik-i Esasiye Kanunu sanayi kurumlarında çalışabilmek için Türk olmak şartını yasal olarak düzenlemektedir (Yıldız, 2001:135). Mustafa Kemal’in “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkına Türk milleti denir” ifade-

sinde yer alan Türklük unsuru ise, Jön Türklerden tevarüs edilen “unsur-u asli” ve “asıl malik” olarak Türkler anlayışına tekabül etmektedir (Yıldız, 2001:146). Nitekim Osmanlı dönemi Mebusan Meclislerinde vekillerin çoğunluğunun Türk olmasına benzer şekilde, Temsil Heyeti’nde ve ilk Millet Meclisleri teşekkülünde Türklerin çoğunluk statüsü korunmuştur. Türklüğün bu imtiyazlı durumunun en önemli göstergelerinden biri Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren uygulanmaya başlayan ve “ahali mübadeleleriyle” belirginleşen Türkleştirme politikalarıdır (Çağatay, 2006).

Öte yandan 1924 Anayasası’nda Türk vatandaşlığını tanımlayan madde, yurttaşlığı kazanmada “din ve ırk” farkı olmaksızın ifadesiyle ayrımcılığı dışlarken, “dil” farklarını yok sayarak Türklüğü adeta dil birliği üzerinden kurmaktadır. Kürtçe, Boşnakça, Arnavutça, Rumca, Ermenice, Lazca, Çerkezce, Arapça, İbranice ve Süryanice yanında varlığı tehlike altında olan diller olarak Abazaca, Ahbazca, Adige, Gagavuz, Pontus Yunancası, Kapadokya Yunancası, Lazca, Hemşince, Romani, Suret, Kabar-Çerkez, Hervetin, Ubih, Turoyo, Mlaşo, Judezmo (Ladino) gibi diller “dil birliğinin” marjlarında tutulmaktadır. Nitekim ulus-devlet inşasının temel içsel unsurlarından dil özelinde, Türkçenin hem özel hem kamusal alanda “konuşulması/benimsenmesi istenen dil” olarak benimsendiği görülür. Çocuklara saf Türkçe isim koyma zorunluluğunun getirilmesi, “Vatandaş! Türkçe Konuş” kampanyaları, izlenen politikanın diğer uzantılarıdır. Yalnızca kamusal mekânlarda değil evde de Türkçe konuşulması, “gerçek” Türklüğü başarmanın aracı olarak düşünülmüştür. Ayrıca 1924 Anayasası’nın 12. maddesinde milletvekili seçilebilmenin şartları arasında Türkçe okuma-yazmayı bilmek aranmaktadır.

Söz konusu kabullerin bir neticesi olarak erken dönem Cumhuriyet tarihinde ulus-devletin içsel temel unsurlarından dil birliği, özellikle milli eğitim stratejileriyle başarılmak istenmiştir. Dil devrimi, ulus ve anadil bilincini toplumda oluşturma ve yaymak için görevlendirilmiştir (Özer, 1999:199). Osmanlı döneminin modernleşme süreci ile başlayan yaygın eğitim politikası, ulus-devletin kuruluşu ile tüm ulusu kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Latin alfabesinin kabul edilmesinin ardından millet mekteplerinin çoğaltılması ekseninde ülke genelinde bir eğitim seferberliği düzenlenmiştir. Böylece sadece bir yıl içerisinde 600.000 kadar kişi okur-yazarlık kurslarından diploma almıştır (Tunçay, 2005:234-235). 7 yıl içerisinde ise bu sayı 2,5 milyona ulaşmıştır (Von Het Hof, 2006:151). Öte yandan milli eğitim, vatandaşlık, tarih ve inkılap bilinci alanlarında özellikle durulmuştur. Millet Mektepleri Talimatnamesi (1929) esasında kurulan milli eğitim okullarının ders müfredatında yer alan *Yurt Bilgisi* dersleri, Türk bayrağı, Türk bayrağının dalgalandığı yerler, Türkiye hudutları, Türk milletinin eskiliği, eski zamanlarda Türk devletleri, yeni Türk cumhuriyetinin kuruluşu, sultanlar istibdadının neticeleri, Büyük Harp, Türkiye’nin düşmanlar tarafından istilası, Türk istiklal ve hürriyeti, Teşkilat-ı Esasiye’nin esas maddeleri, milli bayramlar ve anlamları ve vatandaşın görevleri -“eyi bir Türk vatandaşı: vatanını sever, milletini sever, vazifesini bilir, çalışır, insanietlidir- gibi konuları ele almaktadır (Caymaz, 2007:15-16). Bu konu başlıkları, *Yurt Bilgisi* derslerinin amacının ulusal bilincin benimsetilmesi olduğunu göstermektedir. Öte yandan, 1926 yılından itibaren ilkokullar hariç, bütün öğrenim kademelerindeki kız-erkek öğrenciler için –askeri kamplarda uygulamaları da içermek üzere- askerlik dersi konulmuştur. Bu gelişme, devletin varlığını sürdürme endişesi yaşadığı şeklinde yorumlanabileceği gibi, “Cumhuriyet’in askerlerini” -sonradan Cumhuriyet’in bekçilerine dönüşecektir- oluşturarak, milli şuurunu kuvvetlendirme çabası olarak da okunabilir.

Ulus-devlet inşa sürecinin ön-milliyetçi unsuru dine bakıldığında ilk göze çarpan Milli Mücadele döneminde ağırlığı hissedilen İslami vurgunun, bu dönemde siyasi söylemden dışlanmasıdır. Nitekim hilafetin kaldırılması ile başlayan süreç, İslami kurum ve kanunların yerini Batılı kurum ve kanunlara bırakmasıyla devam etmiştir. Sürecin ruhunda yer alan laiklik, bu dışlamanın nedenidir. Cumhuriyet tarihi boyunca özellikle İslami temalara vurgu yapan siyasal grupların az çok tasfiyesi de bu anlayışın bir sonucudur. Cumhuriyet’in kurulduğu ilk yıllarda tasfiye sert niteliktedir. Şeriat yanlısı ayaklanmaların ülkenin ulusal ve siyasal bütünlüğüne bir tehdit olarak baş göstermesi de bu dışlama sürecinde etkin olmuştur. Dolayısıyla İslami düzen yanlısı fikirler ve bunun toplumsal yaşamdaki tezahürleri, olabildiğince kamusal hayattan itilmiştir. Bunun bir sonucu olarak Erken Cumhuriyet dönemi ulus inşasında özellikle nominal Müslümanlığın etkin bir rolünün olmadığı söylenebilir. Bununla birlikte Müslümanlar-

la gayrimüslimleri belli kurallara göre ayıran millet sisteminin siyasi mirasının, gayrimüslimleri azınlık olarak tanıyan ve Hristiyanları ayrı bir etno-dini cemaat olarak gören, bu vesileyle de onları Türk milletinin dışında kodlayan anlayışla devam ettirildiğini de ayrı bir aks olarak not düşmek gerekir (Çağatay, 2006:39-40).

Ulus-devletleşme sürecinin temel içsel unsurlarından kültür boyutu ise muğlak kalmıştır. İslam ve onunla ilintili gelenekler kapsam dışı bırakıldığında, kültür birliğinin nasıl kurulacağına dair sağlam bir temel oluşturmada zorluk çekilmiştir. Döneme rengini veren Batılılaşma/modernleşme hedefi, kültürel birliğin oluşturulmasında da zemin olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla kültür birliği, Türk kimliğinin Aydınlanmacı bir karakterde formüle edilmesi yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır. Öte yandan “milletin mürebbsi, vasisi ve velisi olarak yüceltilen devlet, kendine biçtiği kimliğin kumaşından devletiyle bütünleşmiş, milli otorite altında erimiş bir Türk milleti tasavvuru inşa ederek, söz konusu muğlaklığı aşmaya çalışmıştır” (Bora, 2007:31).

Ulusal birliğin son veçhesi tarih ise, Erken Cumhuriyet döneminde “Türk” kavramını bir aşığılama olarak kullanan ve “Osmanlı” geçmişini ön plana alan tarih anlayışını millî ölçülere uyacak bir tarih anlayışı ile ikame etmek istemiştir. Sistemli bir Türk tarih bilinci oluşturma çabasının Türk Tarih Kurumu’nun teşekkülü ertesinde hız kazandığı düşünüldüğünde, bu dönemdeki tarih bilinci oluşturma çabasının ortak bir ülkü oluşturma hedefinin gölgesinde kaldığı söylenebilir. Bu ortak ülkü de “devletin ve milletin bölünmez bütünlüğü”, “egemenliğin kayıtsız şartsız millet iradesi tarafından kullanılması”, “çağdaş (Batı) medeniyet seviyesinin üzerine çıkmak” gibi ilkeler etrafında belirlenmiştir.

Ulus-devletin erken aşamasında temel dışsal unsur olarak düşman imgesi, Osmanlı-din ikilidir. Diğer bir ifadeyle Batıcı bir politika izlenmesinin sonucu olarak birbirine eşitlenen Osmanlı ile din - Doğu’nun, gericiliğin simgesidir-, ulusun karşısında yer alan bir anti-tez, ulusal bütünlüğe bir tehdit olarak algılanmıştır. Öte yandan, Kemalist kadronun dini toplumsal yaşamdan bütünüyle kovduğunu söylemek yanlış olur. Aslında yönetici kadronun yapmaya çalıştığı bir yandan “dini islah projesi ile ulusal İslam” yaratmak (Duman, 1997:24) bir yandan da din etrafında örgütlenmiş cemaatlerin oluşumunu önlemektir (Aktay, 2002:388).

Ulus-devletin diğer bileşenleri ülkesel ve siyasal bütünlük, Lozan Antlaşması’nın imzalanması ve Cumhuriyet’in kabulü ile somut hukuki ve manevi dayanağına kavuşmuştur. Nitekim Misak-ı Milli’de ana sınırları çizilen Türkiye, “Türkiye Türklerindir” gibi veciz sözlerle milletle bütünleştirilmiştir. Böylece savaştan yeni çıkmış bir toplumun taze anıları üzerine kurulan “sınırların kutsallığı” söylemi resmî ideolojinin diğer araçlarıyla birlikte ulusal bilinçte içselleşecek bir konuma oturtulmuştur. Ulusal kimliğin inşasına olan ihtiyaç, ulus-devletin millet egemenliği ilkesiyle de doğrudan ilintilidir. Nitekim 1924 Anayasası’nda da egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu tekrar edilmektedir. Ne var ki bu egemenliğin teoride kaldığı söylenebilir; zira halkın elinde bu egemenliği tesirli bir şekilde yürütecek ve hükümeti değiştirmekte kullanılabilecek vasitalardan henüz hiçbiri yoktur (Karpat, 1996:63). 1924 Anayasası’na göre yasama ve yürütme yetkilerinin Meclis’te olması, yürütme yetkisinin Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı tarafından kullanılır (md.7) maddesiyle birleştiğinde tek parti, ülkede her şeyi yapmaya muktedir olduğu inancını taşımıştır (Koçak, 2006:208). Öte yandan emredici vekâlet sistemi yerine temsili vekâletin benimsenmiş olması, Rousseaucu genel irade nosyonunun bir yansıması niteliğinde, tüm milletin bölünmez ve tek bir millet iradesinden oluştuğu anlayışını temellendirmiştir. İnsan hakları bahsinde ise yalnızca klasik haklardan söz edilmesi, devletle milleti bir sayan egemenlik anlayışının bir dışavurumu olarak okunabilir.

Döneme bir bütün olarak bakıldığında yeni bir devlet kurma ile bir ulus inşa etme süreçlerinin tüm veçhelerinde, “unsur-u asli” olarak kabul edilen Türk etnik çekirdeğine dayalı bir milliyetçilik anlayışının benimsendiği söylenebilir. Hukuken tanımlanmış dayanaklara sahip olsa da bu anlayış en nihayetinde kapsayıcı olduğu kadar tek boyutludur. Zira söz konusu dönemde izlenen politikalarda Anadolu’da yaşayan diğer etnik, dilsel ve dinsel grupların farklılıkları yok sayılmıştır. Diğer bir ifadeyle Müslüman olup Türk olmayan, Türk olup Müslüman olmayan ya da ne Türk ne Müslüman olan unsurlar tek bir

şemsiye kimlik altında toplanmak istenmiştir. Dışlamaktan ziyade yok saymak anlamına gelen bu yaklaşım Mustafa Kemal'in şu sözlerinde billurlaşmaktadır: "Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat mazinin istibdat devirleri mahsulü olan bu yanlış tevsimler birkaç düşman aleti, mürteci, beyinsizden mada hiçbir millet ferdi üzerinde teellümden başka tesir hâsıl etmemiştir (Akt. İnan, 1969:351). Bu anlayışın karşıt cephesini temsil eden en önemli örneklerden biri ise Şeyh Sait İsyanı'dır. Nitekim bu isyan, dini ve diğer siyasi yönlerinin haricinde etnik bir ton da taşır. Bu çerçevede isyanın ardından sıkıyönetimin ilanı, umumi bir müfettişliğin kurulması, Kürt dili ve kültürü gibi sembolik kaynakların yasaklanması, sadece ayaklanma liderlerini değil Kürtlerin tamamını bir bütün olarak aşağılayan karikatürlerin çizilmesi milli kimlik tanımı çevresinde Türk ol(a)mayanlara yönelik baskının marjinalizasyonu olarak düşünülebilir. Nitekim "millet-öncesi ham oluşum olarak tanımlanan Kürtler, Çerkezler, Arnavutlar, Boşnaklar vd. rahatlıkla Türk yapılabilecek ama bu yapılmazsa gayri Türk, hatta düşman bir kimlik inşasına 'yem olabilecek' bir tabula rasa gibi telakki edilmiş, gayrimüslim azınlıkların da Türkiye Cumhuriyeti'ne sadakatle kalmayıp Türk harsını benimseyecekleri umulmuştur" (Bora, 1995:36).

Nihai aşamada 1925-1929 yılları, "devrimlerin" ve devletleşmenin kurumsallaşmasına dönük önceliklerin şekillendirdiği bir ulusal kimlik inşası çerçevesinde, geniş bir devlet egemenliği sahasının belirlendiği dönem olarak nitelenebilir. Vatandaşlık tanımına sıkı sıkıya bağlılığı nedeniyle etnik sınırları fazla göze batmayan ulusal kimliğin kök kavramı Türk özcülüğünün açıktan açığa savunulur hale gelmesi içinse, Erken Cumhuriyet döneminin son aşamasını beklemek gerekecektir.

4. 1930-1939: Türk Milli Kimliğini Oluşturmada Etno Vurgular

Bu dönemin karakteristiği, bir önceki dönemin hukuki kimlik anlayışının yerini alan Türkçü etnisizmdir. Uluslararası arenada yükselen ırkçı-faşist siyasetin Türkiye'deki yansımalarına ek olarak, ülke içinde hala şeriat arzulayanların siyasi anlamdaki duygusal boşluğunun yerini alabilecek bir idealin tesis edilmesi ihtiyacı, bu değişimde rol oynamıştır. Zira ideolojik aygıtlarla cumhuriyet fikrinin halka aşılması, dinin kültürel kodlardaki tuttuğu yerin birincilliğini sarsmamıştır. "Kitlesele ölçekte heyecan ve romantizm muhtevası son derece zayıf olan cumhuriyet ülküsü, birleştirici ve harekete geçirici bir ideal olarak halk İslam'ının günlük hayata nüfuz etmiş gücü karşısında varlık gösteremediği için kendi etrafında bir aidiyet duygusu da oluşturamamıştır" (Yıldız, 2001:160).

Öte yandan devlet katındaki ideolojik gereksinimin yanında, Türkiye'nin o dönemki ekonomi politikalarının gerektirdiği bütünleşme de etno sınırlara yapılan vurgunun bir nedeni olarak düşünülebilir. Zira bu dönemdeki sanayi atılımının ve korumacı ekonomi modelinin ihtiyaç duyduğu mobilize işgücünün temin edilebilmesi için homojen bir toplumsal yapı elzemdir. Buna binaen, dönemin siyasetleri da ulusal kimliğin daha kalın hatlarla çizilmesini ve bunun özgüveni artıracak niteliklerle donatılmasını zorunlu kılmıştır. Zaten bu ihtiyaç, Türk ırkını "ikinci sınıf" olarak gören Batılı önyargıları alt edebilmek fikri ile de kesişmektedir. Kalkınma ve medenileşme başarılırsa, Türklerin Avrupalıların düşündüğü gibi "aşağı bir ırk" olmadığı kanıtlanmış olacaktır.

Yukarıda sıralanan ihtiyaçları karşılayabilmek için en rasyonel seçenek olarak düşünülen "etnisiteye dayalı geniş bir aile oluşturma" fikri, bu çerçevede yavaş yavaş uygulamaya konmuştur. 1937'de yapılan anayasa değişikliğiyle vatandaşlık tanımı, 1924 Anayasası'ndaki halini korumuştur; ancak "Türkiye'de veya Türkiye dışında bir Türk babadan gelen yahut Türkiye'de yerleşmiş bir yabancı babadan Türkiye'de dünyaya gelip de memleket içinde oturan ve erginlik yaşına vardığında resmi olarak Türk vatandaşlığını isteyen yahut Vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğe kabul olunan herkes Türk'tür" ifadesiyle Türk ailesinin sınırları genişletilmiştir. Bu ailenin bütünleştirilmesi sürecinde Türk Dil ve Tarih Tezleri ile resmi söylev ve demeçlerde vurgulanan "kan, irade, milli seciye" gibi Türklüğe özgüllenen unsurlar önemli bir yer tutmuştur.

Bunlardan Türk Tarih Tezi, 1931-1939 yılları arasında liselerde okutulan *Türk Tarihinin Ana Hatları* isimli dört ciltlik eserde şekillenmiştir. Mustafa Kemal'in isteğiyle yazılan eser, Osmanlı ya da Avrupa

merkezli tarih yorumlarına karşı ulusal bir tarihin oluşturulması gerektiği fikrinden esinlenmiştir. Türk Tarih Tezi, beyaz ırkın kökeninin Orta Asya olduğu hipotezinden yola çıkmaktadır. Buna göre değişik çağlarda, çeşitli göç dalgaları halinde Orta Asya'dan dünyaya yayılan Türklerin de atası olan halklar, dünya medeniyetlerinin önemli bir kısmını kurmuştur.

Temel iddialarına bakıldığında Türklere dünya tarihinde bir üstünlük ve ayrıcalık tanıyormuş gibi görünen bu savın ideolojik arka planı aslında sadece milli kimliğin benimsenmesi ve yüceltilmesine dönüktür. Burada hedef, Türklerin ne kadar “kadim” bir millet olduğunu ortaya koymak, Avrupalıların “sandığı gibi” Türklerin aşağı ırktan olmadığını, aksine medeniyet kuran milletlerin atası olduğunu kanıtlamaktır. Tam da bu sebeple Türk Tarih Tezi, ırklardan bahsederken belirli bir ırkın üstünlüğünü savunmaz; göçler sonucu ırkların birbirlerine karıştığını anlatır. Öte yandan Türklerin Orta Asya'dan geldiği vurgusuyla, Anadolu'nun ezeli-ebedi “Türk vatani” olduğunu ispatlamak, böylece Türklerin Osmanlılarla bağlarını kesmek adına “bilimsel” temel sağlamak gayretindedir. Böylece “yeni” ulusun köksüzlük problemi aşılacak istenmektedir. Tezin her türlü eleştiriden muaf tutulması da bu isteğin bir belirtisi olarak okunabilir.

Milli kimliğin inşasının temel içsel unsurlarından tarihi tamamlayan dil ögesiye, Türk olmanın “gururunu” motive edecek şekilde ortaya atılan bir başka tez, Güneş Dil Teorisi ile kuramsallaştırılmıştır. Özetle bu teori, Türk dilinin dünyada esas bir dil olduğunu ve dünya dillerindeki birçok kelimenin de Türkçeden türediğini, bu nedenle bütün dillerin Türkçeden geldiğini savunmaktadır. Türk Tarih Tezi gibi bilimsel olmaktan ziyade siyasi bir içeriği olan bu tez, amaçları bakımından da Tarih Tezi'nin bir uzantısıdır.

İki tez birlikte düşünüldüğünde, bu iddiaların Türk ırkının üstünlüğünü ortaya çıkarmak için değil, Türk milletinin medeni milletlerden -ki medeniden kasıt Batı toplumlarıdır- aşağı kalmadığını göstermek üzere kurgulandığı ifade edilebilir. Bu dönemdeki Kemalist ulusçuluğa ırkçı değil, etnisist kimliğini veren de budur. Ne var ki uluslararası platformda 1930'lu yılların “tekçi” siyasetinin (tek devlet, tek ulus, tek kültür, tek lider, tek doktrin, tek parti) kimi veçheleri Türkiye'ye de yansımıştır. Milli seciye (çalışkan, itaatkâr, dürüst ve vatan aşkıyla dolup taşan Türk), Türk ulusunun organik bütünlüğü, piramit şeklinde betimlenen toplum (tabandan tavana doğru tekleşme), Türklerin damarlarında dolaşan asil kan, solidarist siyaset fikri bu yansımalarından sadece birkaçıdır. “Bütün milletin Halk Partisi üyesi sayılması, 1936 yılında çıkarılan ve çalışanlara teşkilatlanma hakkı tanımayan ve grevi kanundışı sayan İş Kanunu, ortak menfaatlere dayanan cemaatlerin dolayısıyla siyasal partilerin kurulmasını yasaklayan Cemiyetler Kanunu (1938) ve tehlikeli sayılan herhangi bir kişinin müzekkeresiz tevkif edilerek müddetsiz alıkoyulması konusunda polise tam yetki verilmesi” (Karpat, 1996:79) örneklerinde görülebilir uygulamalar, dönemin tekçi anlayışından beslenen ve tüm toplumsal yaşamı kuşatan-gözetilen bir egemenlik anlayışının benimsendiğini işaretleyen anlayışın hukuki yansımalarıdır.

Dil, kültür ve tarih bütünlüğünü tamamlayacak şekilde dönemin ilköğretim ve lise kitapları da söz konusu ruhun birebir görüldüğü alanlar olarak karşımıza çıkar. Maarif Vekâleti tarafından millet mektepleri için tertip edilmiş olan resmi programa göre, İbrahim Hilmi tarafından yazılan 1933 tarihli *Millet Mekteplerine ve Halka Mahsus Yurt Bilgisi* isimli ders kitabı bunlardan biridir. Kitapta iyi vatandaş, ahlaki ve hukuki normların çizdiği sınırlar içerisinde kalmayı kabul eden itaatkâr ve özverili bir kişi olarak resmedilirken, vatandaşlığa da Türk milletine ait olmanın gurur vericiliği esasında kıymet verilmektedir (Caymaz, 2007:17). Kitapta, “Her milletin bayrağından daha güzel ve daha üstün olan Türk bayrağını sevmek, ona duygusal bir bağlılık göstermek ve onun için can vermek” Türk vatandaşı olmanın en önemli gerekleri olarak sıralanmakta, vatan sevgisinin işlendiği bölümde de vatanın güzelliklerinden bahsedilerek, bir Türk'ü hiçbir sıkıntının, üzüntünün vatanından soğutamayacağı belirtilmektedir (Caymaz, 2007:18). Türkler ve Türk ırkı bahsinde ise Türk ırkının büyük, canlı ve kuvvetli bir ırk olduğunun altı çizilerek, Türklerin geniş topraklar üzerinde uzun süre hüküm sürdükleri anlatılmaktadır. Bu bağlamda eski Türk devletlerinden kötü ve baskıcı yönetimi temsil eden Osmanlı devletine, Meşrutiyet'in bozulmasından 1. Dünya Savaşı'na, mütareke döneminden Kurtuluş Savaşı'na uzanan bir dizgede tarih öğretilmekte, “Büyük Gazi'nin Hizmetleri” ve “Cumhuriyet” bölümlerine ayrıca önem verilmekte, kitap

boyunca vatandaş ve Türk sözcükleri örtük biçimde eşanlamlı oldukları varsayılarak yer değiştirmektedir (Caymaz, 2007: 19-21). Buna göre her Türk'ün/vatandaşın görevi kanunlara itaat etmek, oy vermek, askere gitmek, vergilerini muntazam ödemek, memleketin imarına ve yükselmesine çalışmak olarak sıralanmakta; sağlam vücutlu ve güzel ahlaklı olmak, ailenin devamlılığını sağlamak, muhtaç olanlara yardım etmek, disiplinli çalışmak ve namuslu olmak da bu görevler listesine eklenmektedir (Caymaz, 2007:21). Burada dikkat çeken husus, vatandaşlığın bir haklar değil, görevler kümesi olarak kurgulanmasıdır. Dolayısıyla dönemin vatandaşından beklenen de aktif bir şekilde kamusal hayata katılmak değil, iktidarın "onların iyiliği için getirdiği yeniliklere" uyum sağlamak, kanunlara itaat ederek, ülkenin çağdaş medeniyetler seviyesinin üzerine çıkması için hizmet etmektir.

Bu dönemin milli kimliği ilgilendiren kanuni düzenlemelerine bakıldığında da etnisist bir yaklaşımın benimsendiği izlenebilir. Nitekim 4 Haziran 1932 tarihli, Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun, özellikle İstanbul'daki Beyaz Ruslar ile oturma iznine sahip Rumları hedef alarak yabancı uyrukluların bazı meslek ve sanat dallarında çalışmalarının önüne geçmek ister (Yıldız, 2007:235). Ne var ki bu insanların çoğu Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama döneminde yabancı pasaportlar edinmiş yöre insanlarıdır (Mango, 2005:43). 2510 sayılı ve 1934 tarihli İskân Kanunu ise ifade biçimiyle "Türk vatandaşı olmayan Türkler" ve "Türk olmayan Türk vatandaşları" ayrımını netleştirmektedir; zira muhacir ve göçmen kabulü ile ilgili olarak aranan şartlar arasında Türk soyundan gelmek veya Türk kültürüne bağlı olmak sayılmaktadır (madde 3). Ayrıca 1934 yılında yapılan ayrımcı bir yasa ile Türkiye'nin ancak Batı ülkelerinden göçmen kabul edeceği hükme bağlanmıştır (Somersan, 2004:155). Böylece Türkiye'nin sınırları doğudan gelecek göçmenlere kapanmış olmaktadır. Soyadı Kanunu kapsamında da alınacak soyadının milliyet, ırk ve /veya aşiret adlarını çağrıştırmaması gerektiği ön plana çıkan hususlardandır. Bu doğrultuda, halka soyadı belirlemek konusunda yol göstermek amacıyla İçişleri Bakanlığınca onaylanmış Türkçe soyadlarını içeren bir kitap Türk Dil Kurumunca yayınlanmıştır (Doğaner, 1996:225). Öte yandan henüz 1932 yılında Ezan'ın Türkçe okunması karara bağlanmıştır.

Bir bütün olarak baktığımızda Atatürk döneminin son aşamasında dünya siyasetindeki gidişatın da etkisiyle milli kimliğin oluşması sürecinin birtakım etnik vurguları koyulaştırdığı ifade edilebilir. Bu etnik vurgu, kök unsur Türk soyuna ilişkindir. Bir önceki dönemde var olan kimi etnisist yasalara yenileri eklenmiş, Türk Tarih ve Dil Teorisi ile milliyetçi dozu yüksek bir ulusal kimlik inşasına meyledilmiştir. Böylece ülkede hukuki statüye vurgu yapan ulusal kimlik tanımları, yerini daha etnisist bir dile bırakmıştır. Ne var ki bu, söz konusu dönemde ırkçı bir politika benimsendiği anlamına gelmemektedir. Zira izlenen ideolojik program, Türklüğün diğer ırklardan üstünlüğü teması üzerine oturmamaktadır. Daha çok farklı etnik ve dinsel grupların yok sayılması, herkesin Türk etnik kimliğinin kültürel kodları etrafında birleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Dolayısıyla vatandaşlık ve Türklük çoğu zaman birbiriyle eşanlamlı imiş gibi düşünüülerek, ulusal bilinç itaatkâr ve "kardeşleriyle" dayanışmacı bir vatandaş profili etrafında şekillendirilmiştir.

Tesis edilmiş siyasal ve ülkesel bütünlüğün içeriğinde döneme damgasını vuran ise, uluslararası düzlemde yükselen faşizmin Türkiye'ye olan yansımalarıdır. 1930'lu yıllarda yüzünü otoriter rejimlere dönen Türkiye, CHP'nin devletle bütünleştirilerek bir siyasi parti ideolojisinin devlet ideolojisi haline getirilmesine sahne olmuştur. Bu bağlamda devletin egemenliğini milletin egemenliği sayan anlayış daha güçlü tınılar edinmiş, farklı olanlar ve/veya farklı düşünceleri savunanlar devletin ve/veya milletin bekasına tehditmiş gibi düşünülmüştür. Nitekim devlet, hâkimiyetini ulusal kimlik tanımı dışında kalanlar üzerinde dışlayıcı olmaktan ziyade asimile edici bir politikayla tesis etmeye çalışmıştır. Örneğin 1934 yılında çıkan İskân Kanunu, özü itibarıyla Arapları ve Kürtleri asimile etmeye yönelik olarak çıkarılmıştır (Yıldız, 2007:248).

Üstelik Atatürk'ün ölümüyle başlayan ve fiili olarak çok partili hayata geçilen 1950 yılına dek süren 12 yıllık İnönü Dönemi, Atatürk'ün son dönemlerinde sertleşmeye başlayan milliyetçi rüzgârların daha katı hissedildiği bir sayfayı açmıştır. Zira bu dönemde her ne kadar Atatürk devrimlerinin kurumsallaştı-

rılması temel hedeflerden biri olarak addedilse de bu hedefin başarılmasında “has Türklüğe” dair vurgular oldukça kalın çizilmiştir. Atatürk’ün cumhurbaşkanlığı, İnönü’nün başbakanlığı dönemlerine teka-bül eden solidarist ve tekçi yönler, Atatürk’ün vefatından sonra oldukça güçlenmiştir. Örneğin Türk milleti, dönemin yurttaşlık kitaplarında “Türk diliyle konuşan, Türk yurdu üzerinde yaşayan ve Türk kanı taşıyan insanların birliği olarak tanımlanmakta, öğrencilere ölçsüz ve abartılı bir üslupla Türklerin en eski, en uygar, en savaşçı, en bağımsız, kısaca “en büyük” olduğuna dair aşırı güven duygusu aşılanmaktadır (Caymaz, 2007:34). Dönemin en önemli projelerinden biri olan ve bir yandan köylüyü eğitmek ve kalkındırmak, bir yandan da Cumhuriyet devrimlerinin ülkenin en ücra köşesine dek gitmesini sağlamak üzere kurulan Köy Enstitüleri ise, “yüce köylü” imgesiyle cumhuriyetçi Türk kimliğinin bütünleştirmeye çalıştığı yerde sınıfsal-kültürel farkları iptal ederek yekvücut bir milli kırsallığın tesisini hedeflemiştir (Karaömerlioğlu, 2003). Öte yandan 1940 Şubatı’nda zorunlu çalışma kotası saptama, fiyat ayarlama gibi düzenlemeler içeren Milli Koruma Kanunu; sıkıyönetim uygulanan illerde basın konusunda sıkıyönetim komutanlarının yetkili kılınmasını düzenleyen 22 Mayıs 1940 tarihli Örfi İdare Kanunu (Haytoğlu, 2007:80), hükümete gazeteleri kapama yetkisi veren Basın Kanunu’nun 50. maddesi, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’nun 18. maddesi gibi düzenlemeler devlet egemenliğinin geniş sınırlarını imlemesi bakımından örnekleyicidir. En nihayetinde bu ceberut devlet ve kimlik anlayışı, 2. Dünya Savaşı’nın ideolojik havası ile birleşerek aslen gayrimüslimlerin Türkiye’den tasfiyesini hedefleyen Varlık Vergisi’yle mantıksal sonucuna ulaşmıştır.

Esas olarak halkın dağılımının “denetimi, gözetilmesi ve düzenlenmesi hedefleriyle birlikte yürütülen genel vergi politikalarından” (Giddens, 2008:210) daha sert yaptırımlar içeren ve 11 Kasım 1942’de çıkarılan Varlık Vergisi kanununun resmi gerekçesi “olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek kârlılığı vergilemektir. Ne var ki asıl amaç, ekonomiyi Türkleştirmektir. Diğer bir ifadeyle, ticaret piyasasını elinde bulunduran Yahudi, Ermeni ve Rumların mallarını değerinin çok altına satmasına ortam hazırlayarak, bu piyasanın Müslüman Türklerin eline geçmesini sağlamaktır. Tahakkuk eden vergilerin %87’sinin gayrimüslimlere, sadece %7’sinin Müslüman mükelleflere yüklenmiş olması bunun bir kanıtıdır (Aktan, 2003). Verginin ödenememesi -ki genelde ödenememiştir- durumlarında da söz konusu mükellefler, Aşkale’de kurulan bir çalışma kampına gönderilmişlerdir. Varlık Vergisi uygulamasının yürütüldüğü 10 aylık süreç sonunda, gayrimüslimlerin malları Müslüman Türklere geçmiş, bu azınlıkların nüfuslarında da azalma olmuştur.

Neticede İnönü dönemiyle kapanan Erken Cumhuriyet döneminin son ayağında içsel temel unsurlar bakımından dil, soy -hatta ırk-, kültür bakımından yekpareleşmenin, dışsal temel unsur bakımından gayrimüslimlerin hedef alındığı, yapısal unsurlar bakımından ise otoriter bir ulus-devlet anlayışının benimsendiği görülmektedir.

5. Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu’nun kalıntıları ve mirası üzerine bina edilmiş bir ulus-devlettir. Bu çerçeveye her ulus-devlet gibi Türkiye de bünyesini oluşturan devletin tamamlayıcı parçası olan millet nosyonunu az ya da çok oranda inşa etmek durumunda kalmıştır. Zira çok-etnili, çok-dinli, çok-kültürlü imparatorluk geçmişinden kalan siyasi ve toplumsal mirasın nesnel panoraması, bir ulus-devletin gereksindiği homojenliği haiz değildir. İşte bu homojenliğin olabildiğince oluşturulmasına dönük Erken Cumhuriyet dönemi politikaları, asli unsur olarak Türk etnisitesini hâkim milli karakter olarak kabul etmek vesilesiyle etno-sembolcü bakış açısıyla düşünebileceğimiz ulus inşa politikaları gerçekleştirmiştir. Zira etno-sembolizm, kök bir etnik kimliğin çevresinde şekillenmiş olmakla birlikte modernleşme süreçlerinin üst üste bindirildiği milli kimlik vurgusu yapmaktadır.

Nitekim kuruluş yıllarına bakıldığında ulusal kimliğin ve ulus-devletin Türk etnisinin unsurları etrafında şekillendirilmiş olduğu görülür. Ne var ki Türk etnisine yapılan vurgular kuruluş yıllarının farklı önceliklerine binaen farklı tonlar kazanmaktadır. Bu minvalde Erken Cumhuriyet dönemi ulus-devlet inşa sürecini ve kimlik-vatandaşlık politikalarını üç dönemde incelemek mümkündür:

1919-1923 yıllarını kapsayan ilk dönemde milli kimlik, Türk etnisine fazla vurgu yapılmaksızın İslami bağlanımlar ve çağrışımlar esasında şekillendirilmiştir. Milli kimliğe giden yolda hazırlık aşaması diyebileceğimiz bu ön-milliyetçi unsur, dini ortak paydadan ve heyecandan başka fazla bir bütünsellik taşımayan Osmanlı ahalisinden kalan nüfusu, işgalcilere karşı örgütlemenin bir aracı olarak düşünülmüştür. Burada, halkın Millî Mücadele'ye katılımını ve desteğini sağlayacak ideolojik dil, millet kavramının ikircikli anlamlarından faydalanmıştır. Ne var ki Kurtuluş Savaşı'nın henüz örgütlendiği yıllarda dahi yeni kurulacak ulus-devletin çekirdek unsurunun Türklük olacağı aşikârdır. Nitekim 1921 Anayasası'nda, başka kanunlarda ve uygulamada Türklük ön plandadır. Farklı aidiyetlere sahip olanlarsa, bastırılmak ya da dışlanmak yerine yok sayılmıştır.

1923-1930 dönemlerini kapsayan ikinci dönemse ulus-devletleşme sürecinin tüm aşamalarıyla gerçekleştiği periyot olarak addedilebilir. Bir yandan iç ve dış egemenliğin sağlanması, diğer yandansa içerde Türk harsına dayalı bir Türk ulusunun teşekkülü bunun iki temel ayağıdır. Özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilen siyasi, toplumsal ve kültürel "devrimler," bir yandan Türkiye'nin Batı bloğuna eklenmesi, bir yandan da içte olabildiğince homojen bir halkın inşa edilmesi hedeflerini somutlaştırmıştır. Burada vatandaşlık kanununun yanında milli eğitim politikaları, Türkçe konuşma kampanyaları ve tarih bilinci oluşturma çabalarıyla Cumhuriyet'le eşanlı bir Türk aidiyeti fikri canlandırılmak istenmiştir. Bu anlamda da farklı kimlik aidiyetleri taşıyanlar bastırılmamış; fakat ya yok sayılmış ya da dışlanmıştır.

1930-1939 dönemi ise, ulus-devlet vatandaşlık ve kimlik politikalarında etnik vurgunun arttığı dönem olarak nitelenebilir. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi hâlihazırda uluslararası politikada yükselen aşırı milliyetçi akımların siyasal jargona ve zihniyete eklenmesi, diğeri ise iktisadi kalkınma hamleleri gerçekleşirken "milli kimlik" nosyonu içinde homojenize edilmiş bir halka duyulan ihtiyaçtır. Zira Cumhuriyet devrimleri, o dönem koşullarında henüz topyekûn olarak halkı mobilize edici bir milli heyecan yüklemine sahip olamamıştır. İşte bu boşluğun doldurulması ihtiyacı uluslararası arenadan yükselen tekçi söylemlerle birleştiğinde solidarist, hiyerarşik, bütüncül ve ceberut bir milliyetçilik anlayışı baş göstermeye başlamıştır. Nitekim 1930'lu yılların sonlarına doğru iyiden iyiye belirginleşen tüm bu emareler, Atatürk'ün 1938'de ölümünün ardından mantıksal sonuçlarına ulaşarak İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine ve fiili olarak çok partili hayata geçilen 1950'lere dek varlığını devam ettirmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

İşbu makale için etik izin alınmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

Destek Beyanı

Makale yazımı ve öncesindeki araştırmam herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makalemle ilgili çıkar çatışması durumu söz konusu değildir.

Kaynaklar

- Aktan, C. C. (2003). Vergi, zulüm ve facia: Türkiye Cumhuriyeti'nde varlık vergisi gerçeği. Ankara: Phoenix.
- Aktay, Y. (2005). Modernleşme ve gelenek bağlamında dini bilgi ve otoritenin dönüşümü. T. Bora, M. Gültekingil (Eds.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık Cildi içinde (345-394, ss). 2. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Anderson, B. (2007). Hayali cemaatler (Çev. İskender Savaşır). İstanbul: Metis.
- Bora, T. (2007). Türk sağının üç hali. İstanbul: Birikim.
- Caymaz, B. (2007). Türkiye'de vatandaşlık (resmi ideoloji ve yansımaları). İstanbul: İletişim.
- Çağatay, S. (2006). Islam, secularism, and nationalism in modern Turkey: who is a Turk?. Routledge: London.

- Deniz, E. (2019) Türkiye'ye Pomak göçleri.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Doğaner, Y. (1996). Toplumsal alanda yapılan Atatürk inkılabları ve etkileri. M. Zencirkıran (Ed.). Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı içinde (205-235, ss.). İstanbul: Nova
- Duman, D. (1997). Demokrasi sürecinde Türkiye'de İslamcılık. İzmir: Dokuz Eylül.
- Erözden, O. (2008). Ulus-Devlet. İstanbul: XII Levha.
- Gellner, E. (2008). Uluslar ve ulusçuluk (Çev. Büşra Ersanlı). İstanbul: Hil.
- Giddens, A. (2008). Ulus-Devlet ve şiddet (Çev. Cumhur Atay). İstanbul: Kalkedon.
- Haytoğlu, E.(2007). İnönü döneminde Türkiye'de siyasal yaşam. S. İnan, E. Haytoğlu (Eds.). Yakın Dönem Türk Politik Tarihi içinde (77-114, ss.) Ankara: Anı.
- Hobsbawm, E. (2006). Milletler ve milliyetçilik (Çev. Osman Akinhay). İstanbul: İletişim.
- Hof van Het D. (2016). Türk modernleşmesi. M. Zencirkıran (Ed). Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı içinde (141-152, ss.). Ankara: Nova.
- İnan, A. (1969). Medeni bilgiler ve Mustafa Kemal'in el yazıları. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2003). Erken dönem Türk edebiyatında köylüler. Doğu-Batı Düşünce Dergisi, 6 (22), 107-133.
- Karatani K. (2006), Metafor olarak mimari (Çev. Barış Yıldırım). İstanbul: Metis.
- Karpat, K. (1996). Türk demokrasi tarihi (Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller), İstanbul: Afa.
- Kili, S. (2003) Atatürk devrimi (bir çağdaşlaşma modeli). İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Koçak, M. (2006) Batı'da ve Türkiye'de egemenlik anlayışının değişimi. Ankara: Seçkin.
- Kohn, H. (1944). Türk milliyetçiliği (Çev. Ali Çetinkaya). İstanbul: Hilmi.
- Landau, J. (1999). Pantürkizm (Çev. Mesut Akın). İstanbul: Sarmal.
- Mango, A. (2005), Türkiye ve Türkler (Çev. Füsun Doruker). İstanbul: Remzi.
- Oran, B. (1999). Atatürk milliyetçiliği: resmi ideoloji dışı bir inceleme. Ankara: Bilgi.
- Özer, İ. (1996). Cumhuriyet döneminde devrimler, toplumsal yaşama etkileri ve gündelik hayat. M. Zencirkıran (Ed.). Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı içinde (175-202, ss). Ankara: Nova.
- Özkırmılı, U. (2019). Milliyetçilik kuramları (eleştirel bir bakış). İstanbul: Doğu-Batı.
- Serter, N. (1994). Türkiye'nin toplumsal yapısı. İstanbul: Filiz.
- Smith, A. (1984). Ethnic persistence and national transformation. British Journal of Sociology, 35(3), 452-461.
- Smith, A. (1989) The origins of nations. Ethnic and Racial Studies, 12 (12), 340-367.
- Smith, A. (2007). Milli kimlik (Çev. Bahadır Sina Şener). İstanbul: İletişim.
- Somersan, S. (2004). Sosyal bilimlerde etnisite ve ırk. İstanbul: İstanbul Bilgi.
- Tanör, B. (2009). Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri. İstanbul: YKY.
- Tunçay, M. (2005). Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması (1923-1931). Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1999). Kemalist sistem (kültürel boyutları). İstanbul: Alfa.

- Türkmenoğlu, D. (2007). Tek Parti döneminde ulus inşa politikalarının eğitim boyutu. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 159-174.
- Uyar, H. (2007). Atatürk dönemi iç politikası. S. İnan, E. Haytoğlu (Eds.). *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi içinde* (43-71, ss.). Ankara: Arı.
- Uzer, U. (2016). *An intellectual history of Turkish nationalism: between Turkish ethnicity and Islamic identity*. Salt Lake: The University of Utah Press.
- Yıldız, A. (2001). *Ne mutlu türküm diyebilene: Türk ulusal kimliğinin etno-seküler sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim.
- Yılmaz, H. (2013). *Becoming Turkish: Nationalist reforms and cultural negotiations in early republican Turkey, 1923-1945*. New York: Syracuse University Press.

Diğer Kaynaklar

1921 Anayasası

1924 Anayasası

ⁱ Milliyetçilik literatürü itibariyle modern yaklaşımlarla etno-sembolcü yaklaşım arasında büyük bir makas bulunmaz. İki yaklaşım arasında önemli farklılıklar olmasına rağmen, ikisinin kesiştiği yüklü bir bagaj bulmak da mümkündür. Bu nedenle çalışmada, bu kuramsal tartışmaya girmeksizin yeri geldiğinde millet inşasına dair araçsalcıların katkılarından faydalanılmaktadır.

ⁱⁱ İnşaatın felsefi, dolayısıyla siyasal dildeki metaforik değerlendirmesi için: Karatani, 2006.

ⁱⁱⁱ Kemalizm kavramı burada, Kurtuluş Savaşı yıllarında şekillenmeye başlayan ideolojinin adı olarak kullanılmaktadır. Bu ideoloji, 1935 CHP Kurultayı'nda parti programına girmiş, ilkeleri ise "altı ok" ışığında belirlenmiştir. İdeolojinin bu ismi alması ise Kurtuluş Savaşı yıllarına dayanmaktadır. Bu dönemde Mustafa Kemal'in etrafında toplanarak işgale karşı direnen milliyetçiler özellikle yabancı basın tarafından böyle adlandırılmıştır. Sözcüğün Türkiye'de ilk kullanımı ise 1930'da Ahmet Cevat Emre tarafından "Kemalizm doktrin olarak bütün siyasi prensipleri malum bir demokrasi mektebidir" ifadesinde yer almıştır (Uyar, 2007:53).

^{iv} Bu noktada, Pantürkizmin kendi içindeki düşünsel ayrımlar dahilinde topyekün olarak ırkçı bir ideoloji olmayabileceğini ifade etmek gerekir. Nitekim Ziya Gökalp Pan-Türkizmi savunmakla beraber kültürel milliyetçilik temalarına başvururken, Nihal Atsız ırkçılıkla donanmış bir Pan-Türkist damara yaslanır. Türk milliyetçiliğinin düşünsel kökleri ve ayrımları hakkında ayrıca bkz: Uzer, 2016.

^v 1923 yılında ülkenin nüfusunun 12 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. İlkokul çağındaki nüfusun (6 ile 11 yaş arası) 1,8 milyon civarında olmasına karşılık bu dönemde okula giden toplam öğrenci sayısı yalnızca 358.548'dir. Türkiye'de 6 yaş üzerinde olup okuma-yazma bilmeyenlerin nüfusa oranı %80,8'dir. Bu oran erkeklerde % 70,7 kadınlarda ise % 90,2 gibi çok yüksek bir orandır. Yine 1923 yılında ilkokul sayısı 4894, ortaokul sayısı 72, yüksekokul sayısı 9 adettir. 1923-1938 arasında ilkokul sayısı 4894'ten 6700'e çıkarılmıştır. Böylece okullaşmada %73'lük bir artış sağlanmıştır. Ortaokul sayısında ise 2,9 katlık bir artışla 214'e ulaşılmıştır. İlkokullara nazaran gerek ortaokullardaki gerekse genel ve meslek liselerindeki artışın ise yavaş olduğu söylenebilir. Yine bu dönemde yüksekokul sayısı 9'dan 19'a çıkmıştır. (Türkmenoğlu, 2007:168; Serter, 1994:154). Tüm bu verilerden cumhuriyetin temellerinin atıldığı dönemde özellikle ilköğretime önem verildiği sonucu çıkarılabilir. Ulus oluşturmanın, okuryazarlığı artırarak Türkçeyi yaygınlaştırmanın, millî sembol, değer ve tarih unsurlarıyla küçük yaşta tanıştırmının amaçlandığı düşünüldüğünde var olan kaynaklar arasında böyle bir tercihle önceliğin ilkokula kaydırılması olağan karşılanmalıdır.